

Juozo Naujalis lotyniški motetai chorui *a cappella*

Kompozitorius Juozas Naujalis (1869–1934) neabejotinai laikomas vienu iš lietuvių profesionaliosios muzikos kūrėjų. XIX a. pabaigoje baigęs muzikos mokslus Varšuvos muzikos institute, tobulinęs Vokietijoje, savo patirtį jis atsivežė į Lietuvą ir čia ją pritaikė – komponuodamas, dirbdamas vargonininku, mokydamas. Dar tik formuojantis lietuvių profesionaliosios muzikos daigams, savo darbais jis padėjo pagrindą ne vienai muzikinės kultūros sričiai, vėliau jas plėtojo ir stiprino.

Lietuvių muzikos istorijoje Naujalis veikla yra gerai ištyrinėta, jo asmenybės svarba tinkamai įvertinta. Pelnytai vadinamas lietuvių muzikos patriarchu, daugelio sričių „pirmeiviu“, Naujalis labiausiai yra vertinamas dėl tautiškumo puoselėjimo – jo įsteigta „Dainos“ draugija, sukurtas lietuviškas choro repertuaras (dainos pagal Maironio eiles, harmonizuotos liaudies dainos), kaip žinome iš mūsų muzikos istorijos puslapių, klojo pagrindus Nepriklausomos Lietuvos valstybės kultūrai, formavo esminius tautinio identiteto bruožus.

Reikia pabrėžti, kad Naujalis, reikšmingai prisidėjęs prie aukštosios muzikos mokyklos kūrimo, dėstęs privačiose ir valstybinėse muzikos institucijose, visą savo gyvenimą buvo susijęs su Katalikų Bažnyčia. Kone pusę amžiaus trukusi jo liturginė tarnystė Kauno katedroje, dėstymas Kunigų seminarijoje rengiant būsimuosius kunigus, vadovavimas bažnytiniam chorams, Bažnyčios vargonininkų ugdymas brėžia kitą itin ryškia jo gyvenimo ir veiklos liniją. Šioje srityje jis taip pat paklojo itin tvirtus pagrindus. Nors Naujalis muzikinė kūryba kai kada būdavo laikoma perdėm tradicine ir „nemodernia“ (pavyzdžiui, lyginant su amžininko Mikalojaus Konstantino Čiurlionio), jo bažnytinės kūrybos pagal šiuolaikiškumo kriterijus vertinti nereikėtų. Tai, kad Naujalis savo kūriniuose perteikė tradicines liturginės muzikos formas ir žanrus, kylančius iš laikui nepavaldžios

Bažnyčios dvasios, atspindi jo puikią liturginę kompetenciją bei liudija tokios kūrybos aktualumą ir šiandien.

Juozas Naujalis gimė 1869 m. Raudondvaryje prie Kauno. Jo tėvai buvo valstiečiai, tėvas dar tarnavo zakristijonu bažnyčioje, darbavosi ir vietos grafo Benedikto Henriko Tiškevičiaus rūmuose. Vaiko gabumus muzikai įvertino vietos vargonininkas ir pamokė jį vargonuoti, o grafas Tiškevičius, pastebėjęs jaunuolio užsidegimą, nusprendė paremti jo muzikos studijas ir, skyręs stipendiją, išsiuntė į Varšuvą. Taip penkiolikmetis Naujalis 1884 m. įstojo į Varšuvos muzikos institutą. Ši institucija anuo metu buvo bene arčiausiai Lietuvos esanti aukštoji muzikos mokykla, joje mokėsi nemažai lietuvių (čia vargonų klasę neseniai buvo baigę Juozas Kalvaitis, Mykolas Račas-Racevičius, lygiai po dešimties metų studijuoti atvyko ir M. K. Čiurlionis). Po penkerių metų (1889) baigęs vargonų studijas pas Janą Śliwiński, Naujalis grįžo į Lietuvą ir pradėjo savo tarnystę – vargonininkavo įvairiose Lietuvos vietose (gimtajame Raudondvaryje, Vabalninke, Rietave), kol 1892 m., jau pagarsėjęs kaip perspektyvus muzikas, buvo pakviestas užimti prestižinę Kauno katedros vargonininko vietą. Kauno katedroje jis dirbo 42 metus iki pat mirties 1934-aisiais.

XIX a. pabaigoje Kauno Šv. apaštalu Petro ir Pauliaus katedra buvo reikšminga Žemaičių vyskupijos šventovė, jos centras su vyskupo sostu. Tuometinis Žemaičių vyskupas Mečislovas Leonardas Paliulionis 1894 m. pradėjo Katedros remontą. Tą laikotarpį, kai nevyko pamaldos, vyskupas Naujaliui patarė skirti papildomoms studijoms ir išsiuntė jį pasitobulinti į Rėgensburgo bažnytinės muzikos mokyklą. Šią Vokietijos aukštąją mokyklą prieš 20 metų (1874) buvo įsteigęs cecilietiško sąjūdžio įkūrėjas Vokietijo-

je Franzas Xaveras Haberlis, ir netrukus ji tapo tikru Bažnyčios muzikų lopšiu. Nors Naujalis čia studijavo tik vieną semestrą (pirmąjį 1894 m. pusmetį), jis parsivežė kursų baigimo pažymėjimą, kuriame puikavosi ne tik žymiausių mokyklos profesorių, jos pradininkų F. X. Haberlio, Georgo Jacobo ir Michaelio Hallerio parašai, bet ir aukščiausi įvertinimai. Manytina, kad šios ypač aukšto lygio studijos (čia dėstė žymiausi liturgikos, bažnytinės muzikos istorijos, grigališkojo choralo, vargonų profesoriai) suteikė Naujaliui specifinių profesinių žinių. Būtent dėl jų bažnytinė jo kūryba ir įgyja neįkainojamą liturginės kokybės žymenį.

Grįžęs į Kauną Naujalis toliau dirbo Katedroje, vadovavo keliems jos chorams, rengė vargonų muzikos koncertus, vargonais improvizuodavo ir per pamaldas. Sekmadienio mišiose ir per šventes Katedroje prie chorų prisijungdavo ir Žemaičių kunių seminarijos choras. Seminarijoje Naujalis dėstė giedojimą, grigališkąjį choralą, liturgiką, vadovavo ir klierikų chorui (nors įvairiais laikotarpiais yra buvę ir kitų atsakingųjų už chorą – dažnai muzikai gabių pačių klierikų). Štai tokioje aplinkoje ir radosi visa Naujaliai bažnytinė muzika, sukurta konkrečioms liturginėms reikmėms.

Pildydamas liturgijai reikalingą lotynišką choro repertuarą, Naujalis daug dėmesio skyrė ir lietuviško giedojimo propagavimui. 1906 m. jis parengė ir išleido „Lietuvišką bažnytinį giesmyną“, kuriame pateikė nemažai harmonizuotų lietuviškų giesmių, pritaikytų Lietuvos parapijų chorams ir vargonininkams. Gerai suprasdamas sunkią Lietuvos bažnytinės muzikos padėtį ir vargonininkų vargus ieškant giedoti tinkamų natų, pats rūpinosi jų publikavimu, prekiaavo jomis savo įsteigtame knygyne, leido laikraštį „Vargonininkas“.

◆

Verta pažvelgti į leidinio „Juozas Naujalis. Motetta“ atsiradimo istoriją. Kaip žinome, 2019 metus, minint kompozitoriaus 150-ąsias gimimo metines, Lietuvos Respublikos Seimas paskelbė Juozo Naujaliai metais. Prie minėjimo plano prisidėjo ir Lietuvos muzikos ir teatro akademija, įsipareigojusi parengti ir išleisti Naujaliai motetų mišriam chorui *a cappella* rinkinį. Iš pradžių sumanyta naujai išleisti Naujaliai Didžiosios Savaitės motetus, nes 1993 m. leidinyje „Juozas Naujalis. Missa *In honorem sacrorum vulnerum Christi*. Motetta“ (sud. L. Abarius) yra nemažai netikslumų. Siekiant parengti naują leidimą, užsibrėžta minėtų motetų tekstą pateikti iš rankraščių, tiksliau, išleisti jų *urtekstą*.

Parengus leidybai minėtus motetus iš Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje saugomo Naujaliai autografo, kilo mintis peržiūrėti ir kitus

Lietuvos rankraštyne, juolab kad Naujaliai kūrybos sąrašuose figūravo ir daugiau kompozicijų chorui, tarp jų ir nespausdintų. Tuo tikslu buvo aplankyti Kauno arkivyskupijos kurijos archyvo, Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos, Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos, Lietuvos literatūros ir meno archyvo rankraštynei.

Tačiau svarbiausias atradimas laukė Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejuje, kur tarp Juozo Naujaliai fondo dokumentų buvo rastas sąsiuvinis su dar 29 nežinomais Naujaliai motetais vyrų chorui. Šis atradimas pristabdė leidinio rengimą ir Naujaliai jubiliejiniiais metais jo išleisti nespėta. Užtat dabar Naujaliai motetų rinkinys išsina gerokai vertingesnis – atrastieji kūriniai ne tik atverčia naują lietuvių muzikos patriarcho kūrybos tyrimų puslapį, bet ir keičia bei papildo kai kuriuos lietuvių muzikos istorijos epizodus.

Didžioji dalis Naujaliai religinės muzikos apskritai iki šiol tebebuvo rankraščiuose. Nebuvo publikuota daugelis jo mišių, o lotyniškos giesmės išspausdintos vos kelios. XX a. pradžioje (apie 1901 m.) trys Didžiojo Penktadienio giesmės – *Caligaverunt, Popule meus* ir *Vexilla regis* – išleistos Varšuvoje (*Tres cantus sacri*), 1914 m. kaip „Vargonininkų kalendoriaus“ priedas publikuotos giesmės *Veni, creator Spiritus* ir *O salutaris Hostia*. 1969 m. išėjusiame Naujaliai choro muzikos rinkinyje „Vasaros naktys“, skirtame kompozitoriaus gimimo 100-mečiui, pateikti trys motetai – *In monte Oliveti, Tristis est anima mea* ir *Ecce vidimus*. 1993 m. pasirodė jau minėtas leidinys su Naujaliai Mišiomis *In honorem sacrorum vulnerum Christi* ir 15 Didžiosios Savaitės motetų. „Lietuvių choro muzikos antologijos“ II tome (2013) pakartotos tos pačios giesmės iš „Vargonininkų kalendoriaus“ priedo ir rinkinio „Vasaros naktys“.

Dabartiniame rinkinyje pateikiami 57 Juozo Naujaliai kūriniai chorui – tai giesmės lotynų kalba, jų tekstai yra kilę iš grigališkojo choralo responsorijų, himnų, antifonų, psalmių ir kt. Neatsižvelgiant į tai, koks giesmių tekstas – prozinis ar eiliuotas, jos apibendrintai vadinamos motetais. Rinkiniui atrinktos tik giesmės *a cappella*; išimtį sudaro *Veni, creator Spiritus* (ji sukurta su vargonų pritarimu *ad libitum*) ir *Regina coeli* (jos vargonų partija išlikusi ne visa ir tik juodraštinė).

Greta jau spausdintų kūrinių (tokių leidinyje – 19), kurie pateikiami arba iš rankraščių, arba iš vienintelių išlikusių ankstyvųjų publikacijų, reikšmingą dalį sudaro iki šiol nespausdintos 9 kompozicijos, kurių rankraščiai buvo saugomi archyvuose (šių kūrinių pavadinimai bent jau minimi Konrado Kavecko ir Onos Narbutienės sudarytuose Naujaliai kūrinių sąrašuose). Tai – *Miserere*, kitos psalmės *falsobordone* stiliumi, keli motetai.

Tačiau daugiau kaip pusė rinkinyje pateiktų Naujalia lotyniškų giesmių iki šiol apskritai nebuvo žinomos. Kaip minėta, tikrinant Naujalia rankraštinę Lietuvos muzikos, teatro ir kino muziejuje, buvo rastas sąsiuvinis su Naujalia rankraščiais, dar nepatekusiais į muzikologų akiratį. Taip 2019-ųjų – Naujalia jubiliejinių metų – pabaigoje į dienos šviesą iškilo beveik trys dešimtys (29) naujų Naujalia motetų.

Atrastosios Naujalia giesmės įrištos sąsiuvinyje kietais viršeliais (inv. Nr. Am 10.095/1). Sąsiuvinis buvo saugomas kun. Petro Marcinkaus fonde (todėl Naujalia tyrėjai jo ir neaptiko); tik gerokai vėliau muziejininkai, pastebėję natų rankraščius su Naujalia pavarde, perkėlė dokumentą į Naujalia fondą.

Sąsiuvinyje yra 36 rankraštinės giesmės, 29 iš jų – Naujalia (likusios 7 – arba nustatytų kitų autorių, arba kol kas Naujaliui nepriskirtinos). Visos kompozicijos parašytos vyrų chorui (4 ar 3 balsų), taigi galima manyti, kad skirtos Kunigų seminarijos chorui. Sugrupuotos jos pagal liturginį laiką – advento, gavėnios procesijų responsorijai, giesmės Grabnyčioms ir pan. Dauguma jų pasirašytos Naujalia inicialais (J. N.), sukūrimo datos dažniausiai nenurodytos (iš nurodytų datų – 1912 ir 1919 metai). Tai ne kūrybiniai juodraščiai (taisymų beveik nėra), o tvarkingi autografo nuorašai. Panašu, kad prie sąsiuvinio giesmių perrašymo, be Naujalia, prisidėjo dar keli muzikai – antrąją rašysena užrašytų giesmių lapo apačioje kai kur nurodoma Apolinaro Likerausko pavardė

(vienu metu jis vadovavo seminarijos chorui), yra ir trečiojo braižo pavyzdžių. Greta Naujalia giesmių sąsiuvinyje perrašytos ir Tomáso Luiso de Victorios, Franzo Xavero Witto, Józefo Surzyńskio giesmės, sudariusios seminaristų choro repertuarą. Iš pažiūros sąsiuvinis nevientisas – į kietviršį įrišti paskiri įvairaus natų popieriaus ir skirtingo dydžio lapai ar jų pluoštai. Tolesni tyrimai galėtų atskleisti daugiau sąsiuvinio atsiradimo ir giesmių užrašymo aspektų.

Rinkinys „Juozas Naujalis. Motetta“ pirmiausia skirtas atlikėjams – giesmės tinka ir liturgijai, ir koncertams; jomis savo klasikinį repertuarą galės papildyti ir mišrūs, ir vyrų chorai. Rengiant leidinį pirmiausia orientuotasi į natų *urtekstą*, tačiau ir atlikėjai, ir muzikos istorikai galės naudotis jo pabaigoje pateiktais komentarais, kuriuose išsamiai pristatyta giesmių kilmė, jų liturginė paskirtis, pateikiami vertimai į lietuvių ir anglų kalbas, nurodomos visų šiuo metu žinomų rankraščių versijų saugojimo vietos, signatūros.

Reiškiu padėką rankraštinų darbuotojams, ypač Lietuvos kino, muzikos ir teatro muziejaus darbuotojai Vilmai Vilūnaitei už neįkainojamą pagalbą tiriant rankraščius karantino sąlygomis. Esu labai dėkinga leidinio recenzentams, suteikusiems vertingų pastabų bei patarimų, kolegoms muzikologams, chorvedžiams ir visiems prisidėjusiems nuoširdžiu palaikymu.

Sudarytoja